

A kapcsolatok szerepe a fiatalok prevenciójában

© Kovács Anna Eszter

Új Nemzedék Központ

kovacs.anna.eszter@gmail.com

„Majdnem négy év után is felkavarták a baracskai börtönnel kapcsolatos emlékek Varga Lajost, a péket, akinek a strasbourgi emberi jogi bíróság kedden kihirdetett ítéletében 8000 eurós kártérítést ítélt meg a magyar állam részéről a fogvatartása körülményei miatt (...) Varga 2011-ben raboskodott Baracskán. Ittas vezetés és kisebb garázdaság miatt került rács mögé. A cellája 30 négyzetméteres volt, és összesen 17 rab osztozott rajta, ami azt jelenti, hogy fejenként 1,76 négyzetméter jutott.” (Janecskó, 2015).

A közelmúltban a strasbourgi emberi jogi bíróság egy korábbi elítélt számára, az embertelen fogvatartási körülmények miatt kártérítést ítélt meg. A médiának köszönhetően, a fentiekhez hasonló eset nyomán figyelmet kap a börtönök túlzásfűltésége, s erőszakos belső működése is. Néhány igényesebb újságcikk arról is tesz említést, hogy a haza jogrendszerben milyen lehetőségek, alternatívák kínálóznak a börtön, mint büntetési forma kiváltására, azonban a téma szakmapolitikai szempontból való értékelése nyilvánvalóan nem a média feladata.

A börtön helyett alternatívát jelenthetnek a szabadságelvonással nem járó, ún. alternatív szankciók. E szankciókat a fiatalok prevenciójának nézőpontjából közelítem meg, a címben megjelölt kapcsolatok szempontjából.

Kapcsolatok alatt értem a prevenció területén lehetséges szakmai kapcsolatokat, valamint a fiatalok társas kapcsolatait. Az értekezés egyrészt azt a kérdést járja körül, hogy milyen szerepe lehet a társas kapcsolatoknak a fiatalok prevenciójában, másrészt melyek a fiatalkorúakat érintő prevenció lehetőségei, s milyen együttműködésekre lenne szükség a hatékonyság fejlesztése érdekében.

Nem újkeletű gondolat a kortárs kapcsolatok hatásának hangsúlyozása a fiatalkori devianciák kapcsán, azonban fontos szakmai diskurzust jelent a kortársak és a közösség megtartó erejének, annak rendszerszintű, vagyis szociálpolitikai kiaknázásának kérdése a prevenció vonatkozásban.

Hipotézisem szerint ugyanis a társas kapcsolatok, s ezeken keresztül a közösség szerepe meghatározó prevenció potenciált jelenthet, amennyiben szakmapolitikai döntések segítségével kiaknázhatóvá válik. Továbbá a szakemberek, szakterületek közötti együttműködések a prevenció jelentős támogató erőforrását jelentenének rendszerszinten.

Börtön, és ami mögötte van: túlzásfoltosság és kiadások

A börtönbüntetés a legdrágább büntetési forma: 2006-os adatok szerint a szabadságvesztés végrehajtása több mint 6.000 forintba kerül naponta, egy új börtönférőhely létesítése pedig 11,7 mFt (Kerecsi, 2006).

A hazai börtönök jelenleg átlagosan 140 %-os telítettség mellett (több mint 17 ezer fogvatartott) üzemelnek, melyre a hazai büntetés-végrehajtás keretén belül további férőhelyek kialakítását tekintik megoldásnak, a tervek szerint 2019-re a férőhelyek számát 70 %-al növelik meg, holott a börtönök zsúfoltságának kérdése nem oldható meg csupán újabb férőhelyek létesítésével. Az elmúlt két évtizedben közel ezer új börtön épült az USA-ban, de zsúfoltságuk problémája nem szűnt meg, a börtönnéesség 50-80 ezer fővel növekszik évente (Kerecsi, 2006).

A növekvő börtönnéesség hallatán első gondolatunk az lehet, hogy ennek hátterében a növekvő bűnelkövetés áll, azonban ezt a kutatások nem támasztják alá. Sokkal inkább a szigorodó büntetőpolitika következményeként nőhet a börtönnéesség: a letöltendő szabadságvesztések gyakoribb alkalmazásával, valamint a büntetések időtartamának hosszabbodásával.

A börtönbüntetés költségességén kívül még számtalan kérdés merül fel: mennyire valósul meg társadalomba való visszailleszkedés, a reszocializáció, valamint érvényesülnek-e a további bűnelkövetés ellen ható „nevelési funkciók”, az elkövető szembesítésül-e az elkövetett tettel?

Kutatások szerint a szabadságvesztés nem elég hatékony a bűnisméltés megelőzésében: amellet, hogy a börtönbüntetés szétszakítja a közösségi és családi kapcsolatokat, csökkenti az elkövető szándékát és képességét is, hogy felelősséget vállaljon tettéért (Kerecsi, 2006:231). Sok múlik azon, milyen körülmények várják a „kinti életben” a szabadulót: a megtartó emberi kapcsolatok és a munkahelytalálás nyilvánvalóan csökkenti a visszaesést.

A bűnelkövetők reintegrációja fontos kérdés: amennyiben a közösség és az intézményrendszer nem tesz a bűnelkövetők reintegrációja érdekében, a következő bűncselekmény sértettje ugyanennek a közösségnek az egyik tagja lesz. (Kerecsi, 2006). A kezeletlen társadalmi problémák előbb-utóbb gondot okoznak a társadalom egésze számára, tehát a visszailleszkedés feltételeinek megteremtése nem hanyagolható el, azonban ekkora börtönnéesség mellett kérdéses ennek hatékonysága. A fentiek alapján joggal tehetjük fel a kérdést: mi jelenthet megoldást a börtönnéesség csökkentésére?

Börtön helyett szabadon: az alternatív szankciók alkalmazása

A börtönök túlterheltsége miatt, talán minden eddiginél fontosabb a szakmai diskurzust még inkább az alternatív szankciók felé fordítani, melyek fontos szerepet tölthetnek be börtönnéesség csökkentésében.

Az alternatív szankciók hatékonyabbá tételével kiváltható a börtönök férőhelyeinek növelése, azonban a szabadságelvonással nem járó szankciók csak akkor képesek börtönnéesség-csökkentő hatásukat kifejteni, amennyiben egy átfogó, szélesebb büntetőpolitikába illeszkednek. Ennek részeként világos, átlátható kereteket kell teremteni az alkalmazásukra, az elrendelői oldal – bírák, ügyészek – megnyerése, világos szervezeti keretek, feltételek biztosítása, valamint a szankciók elfogadtatása nélkülözhetetlen a 'laikus közösség' körében is, a lakosság közvéleményének formálása is fontos feladat (Kerecsi, 2006).

Fontos annak hangsúlyozása, hogy ezen szankciók nem a súlyos bűncselekményeket hivatottak kiváltani, hanem az ún. *enyhébb súlyú bűncselekmények esetében alkalmazhatók*. A rövidebb szabadságelvonással járó büntetési formák esetében szintén figyelembe kell venni a költségek kérdéskörét, hiszen nem célszerű, ha a társadalom nagyobb összeget fordít a bűnelkövetés szankcionálására, mint amekkora kárt maga a jogsértés okozott a társadalom számára (Kerezsi, 2006). Mivel ezek a büntetési formák éppen a rövidebb eljárásrend kapcsán, költségkímélőbbek is.

A közösségi szankciók további pozitívuma, hogy resztoratív, helyreállító igazságszolgáltatás szemléletébe illeszkednek. E szemlélet szerint a büntetésre adott reakció célja nem a megtorlás, hanem az okozott kár helyreállítása: a bűncselekmény előtti állapot helyreállítása és az áldozat kártalanítása (Vígh, 1998:214-216). Fontos elem a felelősségvállalás, a megbánás, a közösség értékének elismerésének felkeltése a kárt okozó személyben (Fellegi, 2002:3). Az elkövetőt az áldozattal és tettével szembesítik, ez hozzásegíthet ahhoz, hogy személyisége jó irányba alakulhasson. Mindez különösen a fiatalok által elkövetett cselekmények esetében lehet jelentős (Herczog, 2003:18-19).

Pártfogó felügyelet

A hazai büntetőjogban rendelkezésre állnak, az ún. alternatív- közösségi szankciók. Ide sorolhatjuk a *pártfogó felügyeletet* és a közérdekű munka büntetést (Gönczöl, 1998). E *szankciók két jellemzője, hogy közösségi*, mert a közösség bevonásával valósul meg a szankciók végrehajtása, valamint *alternatív*, amely utal börtönnépesítés-csökkentő hatásukra (Kerezsi, 2006:239).

Az életkori sajátosságok miatt a fiatalok esetében a börtönszocializáció és a reszocializáció esélye is nagyobb, mint a felnőtt korúak esetében. Ugyanakkor szintén kutatások bizonyítják, hogy önmagában a kizárólagos kontroll, illetve az iránymutatás és ellenőrzés nélküli segítség sem csökkenti a visszaesést.

A pártfogó felügyelet a kontroll, az iránymutatás mellett a segítő, támogató funkció betöltésére is hivatott: „A pártfogó felügyelet célja, hogy az elkövető ellenőrzésével és irányításával segítse annak megakadályozását, hogy ismételten bűncselekményt követhessen el, és segítséget nyújtson a társadalomba való beilleszkedéshez, az ehhez szükséges szociális feltételek megteremtéséhez.”¹

A pártfogó feladata, hogy a fiatalokkal betartassa az előírt magatartási szabályokat.² A bíróság vagy az ügyészség a pártfogó felügyelet céljainak elősegítése érdekében *külön magatartási szabályokat* is előírhat. Ilyen lehet vagy a Pártfogó Felügyelői Szolgálat által szervezett csoportos foglalkozáson való részvétel.

Leterheltség vs. hatékonyság. Jelenleg a hazai pártfogók ügyterhelése igen magas: több megyében a 300 főt is meghaladó ügyszámmal dolgozó pártfogókról beszélhetünk, amely messze meghaladja a jogszabályban ajánlott mértéket³. A 90-es években az amerikai pártfogó felügyeletet, a hasonlóan magas kliensszám miatt az a támadás érte, hogy egy „könnyed kézlegyintéssé” vált (Kerezsi, 2006:106).

¹ Bv. tvr. 92. § (1) bekezdése

² 2005. évi XCI. Törvénnyel módosított 1987. évi IV. tv. 82. & (4) bekezdése

³ „Pártfogó felügyelet végrehajtása” ügycsoportban, a folyamatban lévő ügyek ajánlott maximális száma fiatalok esetében 45 ügy, felnőtt korúak esetében 65 ügy - a Pártfogó Felügyelői Szolgálat felállításának és működésének szabályozási elveiről szóló 1183/2002. (X. 31). számú Korm. határozata szerint.

Vagyis a hazai pártfogó felügyelet esetében is felmerül a kérdés, ilyen viszonyok között képes-e valódi kontroll és segítő funkció ellátására, vagy „csak egy könnyed kézlegyintés”?

Kvalitatív kutatás néhány eredménye

Két kvalitatív kutatási eredményeit összevetve negatív változásokat élt meg a haza pártfogó felügyelet. A 2008-ban végzett interjú és fókusz-csoportos interjú kutatás (Kovács, 2008) eredményei szerint a fiatalokkal dolgozó pártfogók körében igény mutatkozott az alternatív szankciók kapacitásának, hatékonyságának bővítésére, azonban a kezdeményezésekben akkor az infrastrukturális feltételek gyengesége okozott nehézségeket, valamint a magas esetszám miatti túlterheltség.

A 2014 őszén folytatott fókusz-csoportos interjúkból még nehezebb helyzet rajzolódik ki. A túlterheltség továbbra, vagy még fokozottabban van jelen, emellett azóta megszűnt Jóvá Tett Hely⁴, amely Budapesten⁵ a pártfogó felügyelet háttérintézményeként biztosította az ügyészség és a bíróság által előírható külön magatartási szabályok végrehajtásának helyszínét, ennek keretében lehetőséget biztosított a civil szervezetekkel folytatott szakmai együttműködésekre⁶.

Jelenleg nehézséget okoz, hogy a Jóvá Tett Hely megszűnésével meggyengült a csoportfoglalkozások koordinálása, ugyanis jelenleg a Bűnmegelőzési és Jóvátételi Osztály egy munkatársa, a mediátori teendői mellett szervezi a csoportfoglalkozásokat. Erről a helyzetről így nyilatkozott egy budapesti pártfogó:

„A pártfogó felügyelet mellett, külön magatartási szabályként jóvátételi tevékenységet is előírhatnak. Nagyon szépen bővült a skála. Egy darabig. De sajnos most visszafelé fejlődik. Egy fiatalnak azt mondani, hogy rossz oldalon volt a bűncselekménye miatt, de a jó oldalra is állhat, és ebben segítünk neki, sőt az ügyész is előírja 30 órában, hogy jót tegyen és ehhez civil szervezetek vonunk be, hát ezek annyira jó lehetőségek lennének. Most már azt hiszem csak 5-6 civil szervezettel vagyunk kapcsolatban.”

A pártfogók rendelkezésére álló szolgáltatások, eszköztár szűkülése mellett változást érzékelnek a pártfogó felügyelet eredetileg meghatározott céljában, a kontroll és a támogató funkció ötvözésében is:

„Egyértelműen kijelenthetjük, hogy az utóbbi években a kontroll felé terelődött a hangsúly. Ez több dolognak is köszönhető: egyrészt egyfajta társadalmi elvárás volt, hogy igenis az a dolgunk, hogy szigorú ellenőrzés mentén próbáljuk terelgetni, másrészt pedig elkorcsosult az összes olyan lehetőségünk, ami a segítségnyújtást próbálta előtérbe helyezni.(...). A munkateher növekedett. Nagyobb az esetszám és a kontrollhoz kevesebb idő kell.” – egy budapesti pártfogó

A megkérdezett pártfogók a közösségi foglalkoztató hiányát a rendelkezésükre

⁴ A Jóvá Tett Hely az Országos Bűnmegelőzési Bizottság 2003-ban kiírt pályázata keretében valósult meg, mely a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájának két szándékához – a gyermek- és fiatalkori bűnözés csökkentésének prioritásához és a széles körű partneri együttműködéshez – igazodott.

⁵ az akkori Igazságügyi Minisztérium Pártfogó Felügyelői és Jogi Segítségnyújtó Szolgálat Fővárosi Hivatalának háttérintézménye volt, ma az intézmény neve: Budapest Főváros Kormányhivatal Igazságügyi Szolgálat.

⁶ Váltó-sáv Alapítvány, a Közösségi Szolgáltatások Alapítványa és a Horizont Szociális Alapítvány.

álló eszköztár csökkenéseként élik meg mindennapi munkájuk során.

Az országban jelenleg egy közösségi foglalkoztató működik, a miskolci Zöld Ház, mely a pártfogó felügyelet mellett a külön magatartási szabályként előírható csoportfoglalkozásokat biztosítja Borsod-Abaúj-Zemplén megyében.

A közösségi foglalkoztatók működése különösen fontosak lennének, hiszen feladtuk volt a külön magatartási szabályok végrehajtásának biztosítása, valamint szakmai együttműködések kialakítása és fenntartása.

Biztató azonban, hogy a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról szóló kormányhatározat szerint 2016 végéig öt (régióként egy) új közösségi foglalkoztató kialakítását tűzte ki célul.⁷

Együttműködési lehetőségek a prevenció területén

A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája (TBNS) a jelenlegi és az ezt megelőző tervezési időszakban is hangsúlyozza az együttműködések fontosságát, valamint annak hangsúlyozása, hogy „A tapasztalatok szerint azok a bűnmegelőzési kezdeményezések hatékonyak, amelyeknél horizontálisan (szakmaközi együttműködésekben) és vertikálisan (a központi és a helyi szerveződésekben) valósul meg az együttműködés.”⁸

A jelenlegi időszakra (2013–2023) vonatkozó bűnmegelőzési stratégia ugyanakkor kiemeli, hogy „az együttműködés mélysége és a bűnmegelőzés folyamatába bevont területek köre mind az állami, mind pedig a civil szféra esetén jelentős további fejlődésre ad lehetőséget.”⁹

A börtönnépesség problémája, valamint a haza pártfogó felügyelet helyzete is szükségessé teszi a prevenció szélesebb körű értelmezését, hiszen ha a bűnelkövetéshez vezető okokra nem reagál a büntetőpolitika, a bűnisméltés bekövetkezése annál valószínűbb, mely kezelése jóval költségesebb, mint azt a fentiekben láthattuk.

Fontos továbbá a prevenciós szintek mindegyikének megerősítése: az ún. elsődleges és másodlagos prevenciós szintek támogatása is, ugyanis a korai beavatkozás és a minél szélesebb értelemben vett prevenció a leghatékonyabb. Így az elkövető válás mellett az áldozattá válásra is fókuszálni kell.

Az említett prevenció szintek a következőket jelentik: a bemutatott alternatív szankciók (pártfogó felügyelet) az ún. *harmadlagos prevenció* területére sorolható, melynek célja a már bűnelkövetővé váltak reintegrációja és visszaeséstől való megvédése.

A prevenció első és második szintje bűnelkövetés szempontjából korai beavatkozást jelent. Az elsődleges prevenció a veszélyeztetett, sérülékeny csoportokat igyekszik elérni, (például a gyakori iskolai hiányzás, a csavargás, a tartós munkanélküliség). A *másodlagos prevenciót* az enyhébb deviáns viselkedés, illetve a veszélyeztetettek esetében alkalmazzák (például a függőségben szenvedők, a bűnelkövető családban nevelkedő, illetve család nélkül felnövekvő, valamint a negatív befolyású baráti körhöz tartozó gyermekek). A megelőzés tehát már

⁷ 1744/2013. (X. 17). Korm. határozat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023) http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=164284.250601

⁸ Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája 2003. - Melléklet a 115/2003. (X. 28). OGY. határozathoz p. 35.

⁹ 1744/2013. (X. 17). Korm. határozat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023) http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=164284.250601

kézzelfoghatóbb veszélyekre reagál, azonban a prevenció folyamat során nem lehet büntető jellegű intézkedéseket alkalmazni (Gönczöl, 1998:127-130).

Fiatal generáció – kitekintés

Az új ifjúságkutatás alapján a szakirodalom a jelenleg 15-29 éves korosztályt 'új csendes generációként' emlegeteti, mert leginkább a II. világháború előtt születettekre, a 'csendes generációra' hasonlít, az óvatos, konform, biztonságra törekvő magatartása miatt (Székely, 2014).

A mai fiatalok élethelyzetét, életérzését leginkább az elbizonytalanodás jellemezi, az Ifjúságkutatás 2012 eredményei szerint általánosan jellemző rájuk az elköteleződés hiánya, a passzivitás, a mozgásszegény életmód és a deviáns magatartások. Szabadidejüket nagyrészt otthon, a képernyők előtt vagy a digitális/online világban töltik. Értékpreferenciáikban, valamint a legtöbb szocializációs közegben (családi értékek, tanulás és munka; szabadidős tevékenységek, sport kockázati magatartások, civil aktivitás) tett választásukban tetten érhető „csendességük”, bizonytalanságuk, passzivitásuk (Székely, 2014:18).

Összefoglalás helyett

A fiatalok ilyen élethelyzete mellett kiemelten fontosak azok az ifjúságpolitikai irányok, melyek a fiatalok széles rétegeit elérik. A hazai ifjúságkutatási eredmények rávilágítanak arra, hogy a fiatalok saját korosztályukon belül is izoláltan, elszigetelten élnek. Szükséges tehát kormányzati szinten erőforrást allokálni azokra az ifjúság szakmai feladatokra, melyek e folyamat visszafordítására hatnak, melyek célzottan reagálnak a fiatalok élethelyzetére: kiemelt figyelmet kell szánni közösségfejlesztésre, az „offline közösségek” támogatására. Mindez az elsődleges és a másodlagos prevenció területét is érinti, amennyiben az áldozattá és elkövetővé válást tekintve veszélyeztetett csoportok célzása is kiemelt jelentőségű (pl. tanodák, ifjúsági klubok létrehozása és támogatása). Ezek ugyanis azok a színterek, melyek megtartó, társas támogatást jelenthetnek a fiatalok számára, alternatívát nyújtva az online világ mellett.

A fiatalkori deviancia megelőzése és kezelése, szintén épít a kortárs kapcsolatokra, hiszen hatékonyan alkalmazza a büntetőügyben szankcióként előírható csoportfoglalkozásokat (lásd a pártfogó felügyelet külön magatartási szabályai).

Egyes bűncselekmények esetében a büntethetőségi korhatár lejjebb szállítása 12 évre, valamint a pártfogók szerep-eltolódása a kontroll szerepkör felé, a szakmai kapcsolathálójuk beszűkülése, a közösségi foglalkoztatók hiánya, a börtönnépesség növekedése mind-mind büntetőpolitikai hangsúlyeltolódásra utal: a punitív, megtorló büntetőpolitika felé.

Emiatt és a mai fiatalok saját világába zárt helyzete, izoláltsága miatt különösen szükséges lenne szervezett programokkal, így preventív programokkal is megszólítani ezt a generációt. Sőt, a büntethetőségi korhatár leszállítása mellett pedig még nagyobb figyelmet, még szélesebb korosztályt kellene megszólítani a prevenciónak, fontos lenne a gyerekek és fiatalok tájékoztatása az aktuális büntető jogszabályokról – nyilvánvalóan életkoruknak megfelelően.

Irodalomjegyzék

- 1744/2013. (X. 17). Korm. határozat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023) http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=164284.250601 [2015.03.30.]
- FELLEGI Borbála (2002). *A Zöld Kakas Líceum és a Család, Gyermek, Ifjúság Kiemelten Közhasznú Egyesület együttműködésében elvégzett kísérleti program értékelő tanulmánya.* <http://www.fellegi.hu/files/ZKtanulmany.doc> [2015.03.16.]
- GÖNCZÖL Katalin (1998). Devianciák, devianciakontroll, bűnmegelőzési stratégiák. In Gönczöl Katalin, Korinek László, & Lévai Miklós (szerk.), *Kriminológiai ismeretek - bűnözés – bűnözéskontroll* (pp. 127-130). Budapest: Corvina.
- JANECSKÓ Kata (2015). *A kutyával különül bánnak.* http://index.hu/belfold/2015/03/10/varga_strasbourg_itelet_borton_tulzsufoltsag/ [2015.03.16.]
- HERCZOG Mária (2003). Szemtől szemben a problémákkal és a lehetséges megoldásokkal. In Herczog Mária (szerk.), *Megbékélés és jóvátétel. Kézikönyv a helyreállító igazságszolgáltatásról.* Budapest: Család Gyermek Ifjúság Kiemelten Közhasznú Egyesület.
- KEREZSI Klára (2006). *Kontroll agy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája.* Budapest: CompLex.
- KOVÁCS Anna (2008). A fiatalkori bűnisméltés megelőzése In *Család, Gyermek, Ifjúság* 2008 (3), 11-18. http://www.csagy.hu/images/stories/kiadvanyok/folyoirat/CsaGyl_2008_3.pdf
- SZÉKELY Levente (2014). *Az új csendes generáció In Másodkézből – Magyar Ifjúság 2012.* http://kutatopont.hu/files/2012/02/Magyar_Ifjusag_2012_MASODKEZBOL.pdf [2015.03.30.]
- Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája 2003.* – Melléklet a 115/2003. (X. 28). OGY. határozathoz.
- VÍGH József (1998). *Kriminológiai alapismeretek.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.